परिशिष्ठ व संदर्भग्रंथ

श्रीगुरु.

२ फुलराणी.
साहित्य सहवास.
वांद्रा (पूर्व)
मुंबई ४०००५१.
२८.११.८२.

श्री. बडवे यांसी.
स.न.वि.वि.

आपले १७.११.८२ चे पत्र परवा मी बाहेरगावाहून परतल्यावर हाती आले. उत्तरास झालेल्या विलंबाबद्दल कृपया क्षमस्व.

आपण माझ्या कादंबरीवर लघुप्रबंध लिहित आहात हे समजले. मी विचार करतो तो असे वाटते की ~~[illegible]~~ लघुप्रबंधाचा विषय होण्याइतके मी काही लिहिलेले नाही. जे थोडे लिहिले त्याला फार मोठी प्रसिद्धी लाभली असेही ते नाही. तेव्हा आपण आपल्या विषयाची निवड फिरून एकवेळ विचार करावी.

आपल्या बऱ्याच प्रश्नांची उत्तरे मला माहित नाहीत किंवा चटकन निश्चित अशी सांगता नाहीत. पण परिक्षेत सोपे प्रश्न प्रथम सोडवतो तशी काहींची उत्तरे आता लिहितो.

१) लेखन - कादंबऱ्या - सुनीता, हरवलेला मधुचंद्र व
आता अचानक ~~[illegible]~~. (
अरे संसार संसार.
सारंगा रंगा.
आणि स्वीकार [illegible].

कथा :- मोनकथा.
त्यानंतर बऱ्याच [illegible]
दिवाळी अंकातून प्रसिद्ध झाल्या.
काही [illegible]

पटकथा
संवाद :- भाव तेथे देव.
प्रीत तुझी माझी.
बाळ शिवाजी.

डॉक्यूमेंटरी. — [illegible]

२) माझे लिहिलेल्या सर्व चित्रपटांचे दिग्दर्शन मी केले आहे.
डॉक्यूमेंटरीज बनवल्या. त्यापैकी काही राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पदक विजेत्या.

३) माझी नाटके लिही आहेत.

अरे संसार संसार
सारंग रंग } मौज. मुंबई.

प्रतीक्षा
आग आणि
हरवलेला मधुचंद्र } विश्वकर्मा. पुणे.

आणि मीनार ... - विश्वकर्मा. पुणे.

४) लेखनाची सुरुवात किशोर ... पासून.
त्यामुळे वाचनवादी, अनुवादक आदिंचे अनेक हा कळले.

५) चित्रपट मी आवड आणि पारितोषिके सत्यन नमूद करत होतो.

६) बालना - मुंबई. कोल्हापूरला साठी माझे वरचेवर घडते. कोल्हापूर मध्ये मी १२ ते १४ तारखेला होतो

७) कोल्हापूरला मी परत येईन तेव्हा अवश्य कळवेन.

८) माझ्या कादंबऱ्यांवर काही दूरचित्रवाणी आणि मालिकांच्या प्रतिक्रिया आल्या होत्या. पण त्या काही नमूद ठेवलेल्या नाहीत.

~~माझे उत्तर काहीच~~ मोठेच वाटल्याचा संभव आहे. पण माझ्या कार्याबद्दल ते माहित आहे ते दिले. कोठे तेव्हा मला सांगितले पाहिजे.

कळावे ही वि.

आ.
[signature] पंढरकर

उत्तराखंड पाकीट
पाठवण्याची आवश्यकता नाही. मी येईन.

पत्र क्र. 2

श्री गुरु.

२ पुष्पराणी.
साहित्य सहवास.
बांद्रा (पू.) मुंबई ४०००५१.
२५. १२. १९८८.

प्रिय श्री. प्रभाकर वडके यांसी.
सा. न. वि. वि.

आपले दि. १४.१२.८८ चे पत्र पावले. त्यात लिहिलेल्या प्रश्नांची उत्तरे -

१) कोल्हापूरला मी येतो तेव्हा माझा मुक्काम कोठे असतो हे जरी अनिश्चित असले तरी आपण श्री. अर्जुन नलवडे जयप्रभा स्टुडिओज, मंगळवार पेठ, कोल्हापूर. फोन नं. 25560 येथे चौकशी केल्यास निश्चित समजू शकेल. मी १० जानेवारीच्या सुमारास दिल्लीला जात असून जानेवारीच्या २२ तारखेपर्यंत मुंबईला परतेन. त्यानंतर कोल्हापूरला जाण्याची शक्यता आहे.

2) प्रभाकर पेंटरसारख्या वाङ्मयीन व्यक्तिमत्वाचा परिचय मी करून देणे योग्य होणार नाही, त्यांच्या [illegible] तो आपणास घ्यावा.

3) माहितीपट दिग्दर्शक -: १९६१ साली मी फिल्म्स डिव्हीजनमध्ये काम करण्यास सुरुवात केली. ६०-७० फिल्म्सचे मी दिग्दर्शक आणि [illegible] म्हणून काम केले. त्यापैकी काही भारतीय राष्ट्रीय पारितोषिकप्राप्त होत्या. त्यानिमित्ताने मी आग्र्याला पॅराट्रेनिंग स्कूलवर एक फिल्म केली. त्यातून 'प्रतीक्षा' कादंबरी लिहिली गेली. हिमालयात सतत काम करण्याची संधी मला फिल्म्स डिव्हीजनने दिली आणि त्याचा परिपाक - आणि शिखर, लाल सावली, सारंग रंग, हरवलेला मधुचंद्र. या कादंबऱ्यांचा जन्म. अरे संसार संसार, आज अचानक गाठ पडे... या कादंबऱ्या मुंबई पार्श्वभूमीवर आहेत.

४) विविध विषयांचे अनुभव घेऊन विविध मी त्यावर आधारून लिहिले [illegible]. फिल्म्स डिव्हीजनने मला भारत दर्शन घडवले आणि त्यातून माझ्या लेखनास सुरुवात झाली.

५) लेखनाचे वाचन जीवन - १९८५ पासून मी फिल्म निर्मितीची

फिल्म्स डिव्हिजनच्या Planning & Policy खात्यात काम करू लागलो. तेथे [illegible] चार्टर आणि फिगर्स सारख्यांमध्ये वेळ जाई. फिल्म्स डिव्हिजनमधून मी डेप्युटी चीफ प्रोड्यूसर म्हणून निवृत्त झालो. आता मात्र अनेक वाहिन्यांच्या फिल्म्स पूर्ण करत असून कौटुंबिक जबाबदारी - माझ्या मुलीचे लग्न आणि [illegible] - पूर्ण करण्यासाठी माझे लक्ष केंद्रित करत आहे.

६- कोणत्या नवीन सिनेमावर भर दिला? - मी मात्र बालकांच्या फिल्मच्या. तो साहित्य प्रकार मला आवडतो. आजकाल मात्र बालकांच्या फिल्म्स कमी आहेत. पण बालकांच्या फिल्म्ससाठी खूप वेळ द्यावा लागतो. विषयाची चांगली माहिती करून घ्यावी लागते. केवळ करमणूक फिल्म्स मला मान्य नाही. जे फिल्मवाले ते खरे आहेत ह्याबाबत [illegible] हवे अधिक तर त्या विषयाची नेमकी माहिती हवी. ती मिळवतो. बालकांच्या दृष्टीने [illegible] प्रश्नपत्रक सुधारणा [illegible] लागते. ते मी करतो. बाकी वाचक ठरवतात. धन्यवाद मा. [illegible] पेंढारकर.

(3)

प्रत.

पत्र क्र. 3

न्यू दिल्ली.
२८.३.८३.

प्रिय श्री. बडवे यांसी.

स. न. वि. वि.

तूर्तास मी दिल्लीला आलो आहे. एकाच वेळी अत्यंत वेगवेगळ्या प्रकारावर काम त्यामुळे हा असा सतत प्रवास.

आपले पत्र समोर नाही. त्यामुळे त्या पत्रास नेमकेपणा येणार नाही. क्षमा असावी. जसे आठवतात तसे काही मुद्दे आपल्याच्या माहिती साठी लिहित आहे. कदाचित उपयोगी पडतील.

१) सारंगढांग, अरे संसार संसार ह्या कादंबऱ्या मौज प्रकाशनतर्फे प्रकाशित झाल्या आणि त्यांनी लोकांचे लक्ष वेधून घेतले. त्याची कारणे मी स्वतःशीच शोधायचा प्रयत्न करतो. सारंगढांग मधील वातावरण अगदी अपरिचित असे. त्याच्या व्यतिरेकाला अशा की सर्वसाधारण माणसांच्या जीवनात येणार नाहीत. पण ते तसे 'प्रतीक्षा' मध्येही. तसेच "आणि मोनार लोट झाला" मध्येही. हा वेगळ्या वातावरणाचे वाचकांना आकर्षण असावे. पण ते एका व्यक्तिक मर्यादेपर्यंत. ती मर्यादा किती. हे सांगता येणे अवघड आहे.

सारंगढांग मध्ये विज्ञानाचा जे प्रश्न पडले, भारतकांशी त्याला जो मानसिक उपायावर मतभेद झाला ते मुंबईसारख्या शहरात एखादा Fly over, किंवा आकाशाला भिडणारी इमारत बांधतानाही होऊ शकेल. पण तशी जर कादंबरी लिहिली असती तर ती सारंगढांग इतकी वाचकांना आवडली असती का? मला शंका वाटते. विज्ञानाचा वरिष्ठांशी मतभेद झाला म्हणजे त्यातील सत्यांश नसे, शेवटी मानाने 'नोकर लोक' म्हणून काम

करणारे बोर्फ, आणि तेथील सर्व वातावरणच मला वाटते आंदवरींना बालकांवर परिणाम करत असावे.

आता हे वातावरण हा केवळ योगायोग. मला त्या प्रदेशात अन्य काही कामासाठी जावे लागते आहे, पाहता आहे आणि म्हणून मी आंदवरी लिहिली बोली. असे केवळ लेखनाकरता परदेशात लेखक प्रवास करतात. जगभर हिंडतात, लिहितात. एका कोंकरीच्या एका आवृत्तीत त्यांच्या प्रवासाचा रस्ता नकळत येतो. मराठी लेखकाला तसे फिरता येणे कठीण आहे. त्यांना फिरता येते त्यांना लिहिता येणे कठीण असते. दोन्ही एकत्र आले आणि सारंगरंग नसून झाले.

पण त्याहीपेक्षा गोष्ट लक्षात ठेवायला हवी. हिमालयात प्रवास करत असतांना अशी काही कादंबरी आपण लिहायची आहे हा विचार माझ्या मनात नव्हता. त्या कामाकरिता मी तिकडे गेलो होतो. त्या ठिकाणी सुचलेली काय घडते होते की अन्य विचार काही मनात आले नाहीत. पुढे परतल्यावर केव्हा तरी ती लिहावी असे मनात आले. पण मी इंजिनियर नाही, किंवा सैन्यातला अधिकारी नाही. मग श्री. शर्मा चीफ इंजिनियर-हैद्राबाद यांच्याबरोबर मी बराच वेळ काढला, माहिती मिळवली. तसेच 'मेजर मार्शल' 'वर्मा'. हा अनुभव कोठून मिळाला? त्याकरिता सैन्यातून निवृत्त झालेल्या कॅप्टन रणजीत यांच्याबरोबर मी चर्चा केली, माहिती मिळवली.

तेव्हा माझ्यापासून मी अगदी दूर जाऊन ह्या लेखकाकडे पाहतो तेव्हा असे दिसते. ह्या पुस्तकाचे विषय निवडण्याकडे, त्याबद्दलची वरवरची माहिती मिळवण्याकडे बरेच लक्ष असावे.

भाषा, नाट्यपूर्ण लेखन (Dramatic writing...) ह्या गोष्टी प्रत्येक लेखकाने परिश्रमपूर्वक कमवाव्या लागतात. त्याबद्दल विशेष लिहिण्याचे कारण नाही. त्या मी लेखकांच्याबाबतीत गृहीतच धरतो.

अरे संसार संसार बद्दल.. मात्र थोडा वेगळा विचार. पण काही मुद्दे देतो. मी स्वतःची माहिती त्या ऑफिसात जाऊन काढली. हे संपादक सर्वांचे काम करत चालले हे माहिती करून मला [illegible] आहे. पण 'अरे संसार...' मध्ये एक वेगळीच भावनांची गोष्ट आहे. त्यातल्या दोन व्यक्तिरेखा आनंदाच्या [illegible]. 'मी' आणि 'सुधा', या दोघांचे जीवन मला फार जवळून पाहता आले. त्यांच्या जीवनातील उत्कट अनुभवांना साक्षीदार होता आले. त्यांचे समरप्रसंग, आनंदाचे उत्कट क्षण हे फार सार्थ आहेत. सुधा 'मी'ला हाक मारून म्हणते, "अहो पहा पहा, नळाला पाणी येतंय!"
आता नळाला पाणी येतं म्हणून आनंद, पहाटे ४ वाजता उठून दोन भांड्यात पाणी भरायचं आणि दिवसभर ते पुरवून वापरण्याच्या युक्त्या सांगतोय. हा मला कसा समजला? सुधानेच सांगितलं आणि थोडी कल्पना शक्ती वापरली. मला वाटते त्रिकालाने सगळ्यांना वावरताना जेवण आणि काम रात्र उपाशी ठेवून स्वतःप्रमाणे [illegible] ते एकेक क्षण उचलले पाहिजेत, साठवले पाहिजेत.. पुढे कधी नाही ते उपयोगी पडतील या भावनेने.
'अरे संसार संसार' ही कादंबरी अशी एकेक क्षण उचलून बांधली आहे. पूर्वी एका चित्रपटाची जाहिरात मी पाहिली होती. This picture is shot on location... and location is the soul of a woman! तशीच गोष्ट 'अरे संसार संसार' ही कादंबरी स्त्रीच्या हृदयातील स्पंदनावर आधारलेली आहे. (मी हे

लेखिकांना म्हणायचं कादंबरीबद्दल काही मोठ्या गोष्टी सांगतो आहे असा आत्मप्रौढीचा आरोप मात्र हे सर्व वाचून कोणी करू नये. कारण ते उद्देशात नाही. लेखक लिहित असतांना नेमके त्याच्या मनात काय प्रक्रिया चालू असतात हे त्यालाही समजत नसते. त्याला कादंबरीमध्ये मागं वळून पाहतांना 'असं घडलं असावं" एवढंच तो म्हणू शकतो. आणि तेच मी तुम्हाला सांगत आहे.)

'रंगशाळा' आणि 'संसार' मधील साम्यस्थळे चित्रपटातील, दूरचित्रवाणीतील, त्या कादंबरी करिता वेगळेच परिमाण. दोन्ही ठिकाणी मी प्रत्येक स्थळाला आणि व्यक्तींना भेटी दिली आहे. त्यांच्याबरोबर वावर नेहमी चालत आहे. चर्चा केली आहे. माहिती मिळवली आहे.

मला वाटतं हे देखील मी ज्या चित्रपटाच्या व्यवसायात काम करतो त्याचा हा परिणाम असावा. कादंबरी माझ्या ध्यानात धरून लिहू शकतो. अनेक गोष्टी वाचकांवर सोपवून तो मोकळा होऊ शकतो. ज्या दृश्याला त्या पडद्यामध्ये कॅमेरा येतो ... तेथे अनेक बारीकसारीक गोष्टी येतात. "एक सुंदर तरुण स्त्री" म्हटले की वाचक त्याच्या कल्पनेप्रमाणे बाकीचे Details भरू शकतो. सिनेमात एका सुंदर तरुण स्त्रीला दाखवायचे तर दिग्दर्शकाला अनेक प्रश्न सोडवावे लागतात. ही तरुण स्त्री साडी नेसली आहे की पंजाबी ड्रेस किंवा घातला आहे. त्याचा रंग कसला आहे? तो जर किंवा अगदी जर ती ज्या दृश्यात आली बसली आहे तिथल्या भिंतीचा रंग कसला आहे. दिवसाची मी वेळ कोणती, रात्र, पहाट, सकाळ, दुपार? प्रत्येक रंगछटेचा

दिवसाच्या, रात्रीच्या वेळेचा त्या त्या घटनेवर परिणाम होत असतो. बँकेत क्लार्क जेथे बसलेला आहे ती साधी घटना. पण तो क्लार्क एकटाच रात्री जेथे बँकेतच बसून बसलेला आहे त्याचे वेगळे अर्थ होऊ शकतात. त्याला कादंबरीकार विचार करतो का? त्याने करावा काय? माहित नाही. मी करतो. तो कादंबरीकार म्हणून की चित्रपट माध्यमाशी संबंध आला म्हणून? माहित नाही. पण मी करतो. विश्वनाथ रात्री फिरायला आला. चंद्रप्रकाशात सारंगटांगावरी पहात बसला. हे त्याने दिसला पाहिजे असेल तर...) त्याच्या मनात वेगळेच विचार आले असतील. त्याचा शांतेचा आवाज ऐकू यायला हवा असेल तर त्याने नवीन वेष शोधले पाहिजे. 'विचार आणि शब्द' मध्ये शब्दांच्या बाबतीत पाहिलेली पायवाटची व नायिकेची भेट होते तेथेही वातावरण आणि वेष नवीन महत्त्वाची.

मला वाटतं.. मी वरील जाही लिहितो आहे की ते कदाचित तुम्हाला उपयोगी पडेल कदाचित नाही पडणार! आज आपण दुर्मिळ अशी स्थापना आणि या हॉटेलच्या रखोलीत माहीत एकांत आहे, तो परत दिवस सुरू झाला की मिळणे कठीण, म्हणून मी तो तुमच्याशी ह्या गोष्टी बोलण्याकरिता वापरत आहे.

'एखादेचा पडसाद' ही कादंबरी तुम्ही लिहिली काय? - निळकंठ प्रकाशन, टिळक रोड, पुणे. ह्यांनी ती २४-२५ वर्षांपूर्वी १९७० च्या आसपास प्रकाशित केली. साधारण ६०-७० पानांची कादंबरी असावी.

सामर्थ्य ही या चित्रपटाचा उपयोग आहे. एका ४५ वर्षांच्या व्यापाऱ्याच्या मालकाची पत्नी ३ लाख घेऊन हिमालयातल्या दार्जिलिंगला ७० दिवसांची सुट्टी घालवायला जाते. तिचा नवरा सतत व्यापाराबद्दल विचार करतो आहे. दार्जिलिंगला असेच तरुण लग्न झालेले एक दाम्पत्य आलेले आहे. त्यातला तरुण साधारण २५ वर्षांचा, त्याची पत्नी जेमतेम २० वर्षांची! त्यांचे एकमेकावर प्रेम. त्याच्या नजरेतून दार्जिलिंग... आणि त्याच जागा जेव्हा होतात.. या नंतर व्यापाऱ्याच्या मालकाच्या व त्याच्या पत्नीच्या नजरेतून! जागा त्याच, पण वये बदलली, दृष्टी बदलली... आणि शेवटी किंवा मध्येच कुठे तरी संगम येतो ही दोन वेगवेगळी दाम्पत्ये नाहीत. हे एकच दाम्पत्य.. २० वर्षांपूर्वी मधुचंद्र साजरा करायला आलेले आणि नंतर परत हरवलेला मधुचंद्र शोधायला आलेले! काही गोष्टी सुटले ते सुटले... गेलेत. परत आलेत ते मिळवता येणे कठीण...!

माझी आवडलेली कादंबरी. अतिशय हळुवार, संवेदनशील, आणि तरल आहे.. त्यावरील तिची परत फारशी येणारी गोष्ट का? – आठवत नाही.

'सारंगा' नंतर गेल्या कित्येक वर्षांत - जवळ जवळ १५ वर्षांत - मी काही लिहिले नाही. त्याचे कारणही हेच असावे की विषय सुचले नाहीत असे नाही, पण त्यासाठी जो वेळ द्यावा लागतो तो मला देणे जमले नसावे.

मी जूनपासून रिटायर्ड होतोय. आपण आपल्याला काही प्रश्न हे पत्र वाचून मनात आले असले तर कृपया अवश्य लिहावेत.

शुभेच्छा! आ. [illegible] पेंढारकर

पत्र क्र. 4

२ [illegible]
साहित्य सहवास.
कलानगर. वांद्रा (पूर्व)
मुंबई ४०००५१.
१५ एप्रिल ८२.

प्रिय श्री बडवे यांसी.

दिल्लीहून मी पाठवलेली काही पत्रे येथे मिळाली नाहीत. आपणास माझे पत्र मिळाल्याचे वाचून समाधान वाटले.

१) वार्तापट दिग्दर्शक. वार्तापट म्हणजे News Reels. अनुबोधपट म्हणजे Documentaries. बालचित्रे - Children films. करमणूक प्रधान व्यावसायिक चित्रपट - feature films.
या सर्वांमध्ये फिल्म हेच माध्यम असले तरी प्रत्येक विभागाची काही वैशिष्ट्ये आहेत. सर्वसाधारणपणे एका विभागात माणूस प्रावीण्य मिळविण्यासाठी प्रयत्न करतो. मला सुदैवाने या सर्व विभागात काम करण्याची संधी प्राप्त झाली. काही समकालीन लोकांचे आणि त्या वडिलांचे काही मान्यवर दिग्दर्शकांचे काम पाहण्याची त्यांच्या हाताखाली काम करण्याची संधी लाभली. या प्रत्येकाकडून मी ते काही थोडेफार शिकलो. त्याचा परिणाम माझ्या लिखाणावरही झाला. विशेषतः फिल्म या माध्यमाचा माझ्या लिखाणावर परिणाम सहज पाहणाऱ्यालाही दिसून येतो. (हा मुद्दा कोणी ही उचीत हे मला माहीत नाही.)

2) मी फीचर फिल्ममध्ये सुरुवातीला १९५४ ते १९६१ पर्यंत काम केले. आणि पुढे १९६१ ते १९८१ पर्यंत Documentary आणि न्यूजरील विभागात. या काळातही मी काही थोड्या फीचर फिल्म्स केल्या. पण मुख्यतः निर्मितील रमत डॉक्युमेंटरी हे साहित्याने त्याचा लिखाणावर परिणाम असा की केवळ काल्पनिक लिखाण माझ्या हातून घडले नाही. आता प्रत्येक गोष्ट पाहून, अनुभवून लिहावली म्हणजे लिखाणाला मर्यादा आल्या. आणि ते काम करीत वेळ घेणारे झाले. सहाजिकच माझ्या हातून फारसे थोड्या कादंबऱ्या लिहून झाल्या असतील तरी काही वाचकांची तक्रार आहे ती रास्त आहे.

3) विविध ठिकाणचा अनुभव - प्रत्येक कादंबरी त्यातून निर्माण झाली. पाहिजे प्रतीक्षा. पॅराशूटवर फिल्म करण्यासाठी मी ~~लष्करी~~ आग्र्याला पॅराट्रेनिंग स्कूलमध्ये जवळ जवळ दोन महिने राहिलो. (फिल्म एक भाषाची होती.) सहाजिकच आमचा मराठी साहित्यात पॅरा सैनिक नव्हता तो मला जवळून पाहता आला. तसेच [illegible] मधील इंजिनियर, तसेच काश्मीरवरील फिल्म [illegible]

"आणि शिकार व्हाव झाला!" "अरे संसार संसार" ही कथा
हुंदडत असेल घडली. शिकण्यासाठी फिरण करायची असती नव्हती. बराच
प्रवास आणि विविध अनुभव हे माझ्या नोकरीमुळे शक्य झाले.
त्याचे श्रेय लिखाण मिळायला)
त्यापेक्षा अधिक सविस्तार यावर लिहिता येईल. पण ती सर्व
प्रतिबिंबे माझ्या कादंबऱ्यात कुठल्या पद्धतीने दिसतील. रारंगढांग
मधील ऑफिसर्स मेस, सनदी, फिनोर कँपस, रारंगढांग
तेथले गुरखे, लोकल लेबर... ब्रिगेडियर्स, कर्नल, रस्ता बांधणी करी
निर्माण, बर्फ, थंडी हे सर्व मी प्रत्यक्ष पाहिले, अनुभवले
आहे. पण त्यातल्या त्यातली व्यक्तींची आणि प्रसंगांची निर्मिती
ही कल्पनेची! एरवी आर्टिस्टिक मी कोठे पाहणार? अनुभवणार?

3) माझे वाचन जीवन. हे सर्व साधारण माणसासारखे. अनेक
लेखकांनाही वाचन असते हा माझा बरोबर की चुकीचा समज
आहे. लेखक, कंडी कोठेतरी नोकरी करतात. ऑफिसला जातात,
संध्याकाळी / काम झाल्यावर घरी परततात. काही वेळ कुटुंबियांबरोबर
असतात. सर्वसाधारण माणसासारखे हसतात, बोलतात, रडतात
पाहतात. पण त्यात काही फरक असावा. ते त्यांच्या मनोधारणेत.
विचारात! त्या त्या विषयात काम करणाऱ्या माणसांच्या बोलण्या
वागण्यात ते दिसत असावा. लेखक हा उत्तम निरीक्षण करणारा
असावा. त्याचे डोळे आणि कान इतरांपेक्षा अधिक उघडे असतील.
आणि त्याच बरोबर मन संवेदनाशील असावे. पण हे एवढे
पुरेसे नाही. लिखाण म्हणजे बरेच परिश्रम आहेत. श्री. विजय
तेंडुलकर म्हणतात ते जे लिहितात ते वाचकांच्या पुढे जाण्यापूर्वी
ते पान कितीतरी वेळा सहज लिहून टाकतात. ही
गोष्ट मी कादंबरी लिखाणामध्येही अनुभवल्याची कबुली रारंगढांग
प्रस्तावनेत दिली आहे. फक्त एकवेळ लिहिणारे कोणी सिद्धहस्त
लेखक असतीलही. पण बरेच जण परत परत सुधारणा करणारे असतात.

4) कोणत्या जीवन चित्रणावर भर दिला? — हा प्रश्न मी कुठली विचारपूर्वक
घडल्याची माझी कल्पना नव्हती. मागे वळून पाहतो तेव्हा निदान तीन
कादंबऱ्यात सैनिकी जीवन आले आहे. पण मी स्वतः सैन्यात नव्हतो.
जीवनातील संघर्ष त्या जीवनात अधिक सुस्पष्टपणे दिसत असावेत.
हे महत्त्वाचे. उत्कटता आणि संघर्ष यावर बरेचसे लिखाण
आधारलेले असते. मग ते कोणत्याही क्षेत्रातले असले तरी
वाचकाला, लेखकाला आणि लक्षात घ्यायला मोह पाडत असावे.

P.T.O

कथानक कोठे घडते, लेखकाची जीवन पद्धती, त्यांच्या कामाचे स्वरूप... या सर्वांचा लिखाणावर परिणाम होत असावा. पण त्यापेक्षा त्यांच्या प्रेरणा, अनुभवाने भाव.विश्व त्यांच्या मनाचा मोकळेपणा, सहृदपणा आणि संवेदनक्षमता या गोष्टींना खूप अधिक महत्त्वाचा असावा असे मला वाटते. त्या गोष्टी त्यांना इतर माणसांपेक्षा, इतर लेखकांपेक्षा वेगळे ठरवतात, त्यांचे स्थान निश्चित करतात, नाही का?

आपल्या प्रश्नांना सविस्तर उत्तरे लिहीन, ती आपणास उपयोगी ठरतील अशी मनापासून इच्छा असते. माझ्या प्रवासामुळे, दिनक्रमामुळे नाही नेमाने असे सविस्तर लिहिणे जमते. एरवी नाईलाज होतो हे कृपया समजून घ्यावे ही विनंती.

कळावे

आपला,

[signature]

पत्र क्र. 5

प्रभाकर पेंढारकर

२, फुलराणी,
साहित्य सहवास,
बान्द्रे (पूर्व)
मुंबई ४०० ०५१.
दुरध्वनी क्र. ६४३४३४०

१५. जून १९९३.

प्रिय श्री प्रभाकर वडवे यांसी.
स.न.वि.वि.

आपले पत्र आणि महाबळेश्वरचे आमंत्रण मिळाले. मराठी लेखकाला असे कोणी आमंत्रण देऊन आठ दिवस तुम्ही तेथे रहा, तेथेच तुमची आम्ही सुव्यवस्था घेऊ असे म्हणते आहे, हाच अपूर्व वाटते. डॉ. श्रीनिवास हातेकर यांना मला भेटायला आणि त्यांचे कादंबरीबद्दलचे विचार मला ऐकायला आवडतील. कधी योग येतो हे पाहू.

आपल्या प्रबंधाबद्दल मला कुतूहल आहे. रारंगढांग बद्दल मी आता बराच दूर उभा राहून त्याबद्दलची इतरांची मते ऐकू शकेन. इतका त्रयस्थ आता झालेला आहे. मी नेमके काय काय लिहिले हे आता आठवत नसल्याने परवा रेडिओवर एक प्रकरण मी ऐकले तेव्हा काही नवीनच ऐकतो आहे असे मला वाटले. आणि सुखद आश्चर्य हेच वाटले की ते आवडण्यासारखे आजही आहे.

आपल्या प्रबंधात अशा विषयावर मराठीत, इतर प्रांतीय भाषांत, अथवा परदेशाच्या साहित्यात लिहिलेल्या कादंबऱ्यांचा विचार असेल काय? समीक्षकांना या कादंबरीबद्दल काय वाटते त्याबरोबरच बॉर्डर रोडवर काम करणाऱ्या जवानांना आणि अधिकाऱ्यांना काय वाटते? या कादंबरीवर चित्रपट, टेलिव्हिजन प्रोग्रॅम व्हावा काय? किंवा आजवर का होऊ शकला नाही? वाचक आणि प्रेक्षक यांना कादंबरी आणि पटकथा यातला फरक असतो काय? - असे कितीतरी मुद्दे तुमच्या प्रबंधात आपले असतील काय? - कुतूहल आहे.

आपल्या प्रश्नांची प्रथम उत्तरे लिहितो.

1) जन्मस्थळ - कोल्हापूर
2) शिक्षण :- कोल्हापूर. विद्यापीठ हायस्कूल - राजाराम कॉलेज.
3) बालपण :- कोल्हापूर. [illegible] महाराष्ट्राची समाजाची मंडळी.
4) पुढील जीवन :- मी फिल्म्स डिव्हिजनमध्ये काम करू लागलो आणि कोल्हापूर पुणे मुंबई हे परिसर बदलले. त्याचे सर्वस्वी श्रेय फिल्म्स डिव्हिजन या केंद्रीय सरकारच्या संस्थेचे:

पटकथाकार - माझा पहिला चित्रपट 'भाव तोच देव' साल १९५८. त्याची पटकथा मी लिहिली. त्यावेळी पटकथेतील मला सर्व समजते असा गैरसमज होता. पण आपल्याला काय समजत नाही हे लक्षात यायला बराच काळ आणि खूप (त्रास देणारा!) घालवावा लागतो.

सहकार्य :- अवघड प्रश्न ! अनेकजण भेटतात, अनेकांच्याकडे मी जुहास आलो. त्या त्या विषयांची माहिती करून घेण्यासाठी वाचतो, चर्चा करतो, माहिती मिळवतो. ती देणाऱ्या व्यक्ती, संस्था, पुस्तके या सर्वांचेच सहकार्य लाभले आहे. उदा. पॅराट्रूपर्सचे जीवन. रारंगढांग :- हिमशिखरे मोठी ~~[illegible]~~ शिकार... काश्मीरची जनता. हे विषय असे की त्यांची माहिती करून घेतल्याशिवाय लिहिता आले नसते. 'हरवलेला मधुचंद्र' माझी आवडती कादंबरी. माझ्याजवळ त्याची एकही प्रत नाही. कुणाजवळही लायब्ररीत मिळाली तर अवश्य पहावी, इतकी ती वेगळी आहे. डॉ. प्रा. हणीकरांना माझे स. न. कृपया कळवावेत.

कळावे आपला

प्रभाकर पेंढारकर

परिशिष्ठ क्र. 2

** संदर्भ ग्रंथ **

1.	ल. ग. जोग	कादंबरी
2.	जान्हवी संत	कादंबरी एक वाड्.मय प्रकार
3.	श्री. मा. कुलकर्णी	कादंबरी समीक्षा
4.	श्री. मा. कुलकर्णी	कादंबरी रचना
5.	श्री. ना. सी. फडके	प्रतिभा साधन
6.	श्री. प्र. वा. बापट व श्री. वा. ना. गोडबोले	मराठी कादंबरी तंत्र आणि विकास
7.	श्री. प. अ. कुलकर्णी	मराठी कादंबरीची वाटचाल
8.	श्री. चंद्रकांत बांदिवडेकर	मराठी कादंबरी चिंतन व समीक्षा
9.	श्री. मदन कुलकर्णी	मराठी प्रादेशिक कादंबरी तंत्र आणि समीक्षा
10.	श्री. गो. मा. पवार व श्री. म. द. हातकणंगलेकर	मराठी साहित्य प्रेरणा व स्वरूप 1950 ते 1975

* * *